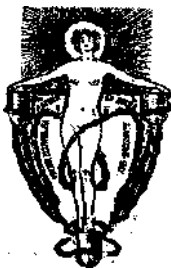

PIKLER GYULA:

A LELKI ÉLET ALAPTÖRVÉNYEI

*

AZ ESZMÉLET HELYE A TERMÉSZETBEN

MODERN KÖNYVTÁR

BUDAPEST, 1910
POLITZER ZSIGMOND ÉS FIA KÖNYVKERESKEDÉSE

PIKLER GYULA
eddig megjelent művei:

Ricardo; Jelentősége a közgazdaság történetében, érték-
és megosztástana

Az állam ellen (Budapesti Szemle, 1886)

Az objektív létben való hit lélektana. (Magyarul
angolul)

Angol és német közgazdaságtan (Budapesti Szemle, 1891)

Bevezető a jogbölcseletbe

A jog keletkezéséről és fejlődéséről

Az emberi egyesületek és különösen az állam kelet-
kezése és fejlődése

A büntetőjog bölcselete

A »jus« szó eredete és fogalmi és nyelvi rokonai

Das Grundgesetz alles neuropsychischen Lebens
Der Ursprung des Totemismus (Somló Bódoggal)

A lelki élet fizikája és ugyanaz németül

Das Beharren und die Gegensatzlichkeit des Erle

Ueber Theodor Lipps' »Versuch einer Theorie des
Willens«

Zwei Vortrage ueber dynamische Psychologie

A lélektan alapelvei: az élmény megmaradása és ellen-
tétessége

Die Stelle des Bewusstseins, in der Natur

A szerző minden jogot, a fordítás fogát is, fenntartja magának.

ELŐSZÓ

A Modern Könyvtár szerkesztősége azt a megtisztelő felhívást intézte hozzám, engedjem át a Könyvtárban való közlésre a jelen füzetben foglalt két előadást, amelyeknek elsejét Budapesten, a Társadalomtudományok Szabad iskolájában, másodikat Genfben, a VI, nemzetközi lélektani kongresszuson tartottam. Örömmel teljesítem e kívánalmait, meri azt hiszem, hogy e közzététel szolgálatot tesz azoknak, akik lélektani nézeteim iránt érdeklődni szívesek. Az első előadás t. i. röviden és, amennyire lehet, népszerűen, összefoglalja »A lélektan alapelvei: az élmény megmaradása és ellentétessége« című nagyobb munkám tartalmát; a második előadás pedig jelentékeny mértékben továbbfejleszteni igyekszik azt.

A második előadást német nyelven tartottam, e nyelven nyomtatásban már meg is jelent, és magyarra a Modern Könyvtár szerkesztőségének megbízásából Fogarasi Béla úr fordította, akiről már régebben tudom, hogy teljesen behatolt lélektani nézeteim értelmébe, és akinek fordítását igen sikerültnek találom.

Megjegyzem még, hogy e magyar kiadáson a némethez képest néhány lényeges tartalmi javítást tettem, és hogy az előadást követő jegyzetek szintén lényeges részletekkel egészítse ki az előadást, úgy hogy olvasásukat a tárgy iránt érdeklődőnek nem szabad elmulasztania.

Budapest, 1910, június,

PIKLER GYULA

PIKLER GYULA

Temesvárott, 1864. május 21-én, született. Gimnáziumi és jogi tanulmányokat végzett, az előbbieket Ungvárott, az utóbbiakat Budapesten. 1884-ben az államtudományok doktorává avatták a budapesti tudomány-egyetemen, 1885-ben pedig a képviselőház segédkönyvtárosává nevezték ki. E hivatalban 1893-ig maradt 1886-ban a jogbölcselet magántanárává habilitáltak a budapesti egyetemen, 1896-ban pedig e tárgynak, továbbá a jog- és államtudományi enciklopédiának és a nemzetközi jognak, nyilvános tanárává nevezték ki, amely minőségben máig is működik. A Társadalomtudományi Társaságnak elnöke.

Első nagyobb műve 1885-ben jelent meg, ezen a címen: Ricardo, Jelentősége, a közgazdaságtan történetében, érték- és megosztástana. További főbb munkái: Az állam ellen (»Budapesti Szemle« 1886), Az objektív létben való bit lélektana (magyarul és angolul 1890), Angol és német közgazdaságtan (»Budapesti Szemle« 1890), Bevezető a jogbölcseletbe 1891), N jog keletkezéséről és fejlődéséről, Az emberi egyesületek és különösen az állam keletkezése és fejlődése, A büntetőjog bölcselete, (mindezek 1896-tól íszedve több kiadásban), A »jus« szó eredete és fogalmi és nyelvi rokonai (1898), Des Grundgesetz alles neuro-psijchischen Lebens (1900), Der Ursprung des Totemismus (Somló Bódoggal, 1900), A lelki élet fizikája és ugyanaz német nyelven (1901), Das Beharren und die Gegensatzlichkeit des Er-

lebens, Ober Theodor Lipps»Versuch einer Theorie des Willens«, Zwei Vorträge über dynamische Psychologie (e három 1908), A lélektan alapelvei: az élmény megmaradása és ellentétessége (1909), Die Stelle des Bewusstseins in der Natur (1910).

A Modern Könyvtár jelen füzetében foglalt: »A lelki élet alaptörvényei« és »Az eszmélet helye a természetben« című mindkét előadás, szorosán hozzákapcsolódik »A lélektan alapelvei: az élmény megmaradása és ellentétessége« című munkához, amennyiben az első e munka lényegének rövid és népszerű összegezése, a második annak nagymértékben való továbbfejlesztése.

E munka német kiadásáról eddig két bírálat jelent meg: Az egyik a nagyon kritikus »Revue de Métaphysique et de Morale«-ban, a másik a szintén magas színvonalú »Zeitschrift für Psychologie«-ban.

Az első szerint – amely névtelenül jelent meg – a munka érdeme, hogy »nagyon is ritkán vizsgált tényekre irányítja a figyelmet; ilyen a várás ténye, amelyről a pszichológusok úgyszólván tudomást sem vesznek – mintha a jövő nem érdekelné az embert«. Elismeri e bírálat »az éleseszűséget, amellyel a szerző az ellentétnek a lelki életben játszott fontos szerepét föltárta.«

A másik bírálat szerint is – amelyet Polovcov növényfiziológus írt –»Pikler értekezése éleseszű konstrukciója lelki életünk egy képének abból a célból, hogy azt fizikai folyamatok rendszerének tüntesse föl. A türelmes olvasó fáradtsága jutalmára fog találni, és talán nem is kevés ponton.«*

FOGARASI BÉLA

* „A lelki élet alaptörvényei” és „Az eszmélet helye a természetben”, első kiadásának megjelenése óta még egy harmadik bírálatról is szereztem tudomást, amely a „L'année psychologique” 1909-iki kötetében, Binet Alfréd tollából jelent meg. Binet ez év lélektani „mérlegét” felállítván, Pikler munkájában a gondolkodás lélektanának kétségtelen haladását találja. F. B.

A LELKI ÉLET ALAPTÖRVÉNYEI.

Ha egy óráig akarunk egy kocsit járatni, egy órára gondoskodunk lóról. A műveletlen ember azt hiszi, hogy kevesebb ideig, mint ameddig a kocsinak járnia kell, azért nem érhetjük be a fogattal, mert a ló egy-egy pillanatig való húzása csak egy-egy pillanatra, vagy legfőlegb csak valamicskével több időre ad mozgást a kocsinak, amely azután magától megáll. A fizika azonban azt tanítja, hogy ez nincs így, hogy az egyszer megindított kocsi vagy bármilyen fizikai test) örökké változatlanul megtartaná mozgását, ha annak nem állának ellen ellentétes erők, mint a pálya súrolása, a levegő sűrűsége, fölfelé való mozgásnál a nehézségi erő. A lónak egy óráig való húzása a kocsinak egy óráig való egyforma járásához tehát csak az ellentétes erők miatt szükséges. Ez az igazság a dinamikának egyik alapigazsága, legelőször ezt az igazságot Galilei látta át teljesen és tette az erőtan alapjává háromszáz évvel ezelőtt.

A lélektanak is van egy hasonló alapigazsága, csak-hogy ezt ma nemcsak a műveletlen ember nem ismeri, hanem a lélektan tudományával foglalkozók sem, néhány kevés kivételével, vagy legalább nem teszik a tudomány alapjává. Ez az igazság a következőt: Ha egy tényt, pld. egy házat, vagy egy hegedűhangot ismerünk, nemcsak az a meggyőződés van meg bennünk, hogy a tény abban az időpontban és azon a helyen fennállott, illetőleg fennáll.» amely időpontban és helyén megismertük, illetőleg megismerjük, hanem az a meggyőződés is, hogy ez a tény minden időben, minden helyen, szóval általánosan, egyetemesen, korlátlanul fennáll.

A nyers, kellőkép nem elemzett tapasztalat ezt nem mutatja (amikép nem mutatja azt sem, hogy az egyszer megindult mozgás önmagában örökkévaló), szerinte az egyszer átélt tényről az átélés idején és helyén túlra vonatkozólag csak annyit hiszünk, hogy az lehetséges. A nyers, kellőkép nem elemzett tapasztalat tehát mutatja, hogy már a

puszta megismeréssel minden további nélkül általánosítás jár, csakhogy csupán lehetőségi általánosítást mutat.

Ám elemezzük csak egy kicsit, hogy mit jelent az, hogy csupán lehetségesnek tartunk egy tényt. Csupán lehetségesnek azért tartjuk, mert a tény fenn nem állását is lehetségesnek tartjuk. De ez az utóbbi meggyőződésünk onnan van, hogy a tény fenn nem állását is ismerjük már, és hogy viszont fennállását is lehetségesnek tartjuk. A két ellentétes lehetőségi meggyőződésünk közül mindegyik annál jobban közeledik a biztos meggyőződéshez (hogy a tény fennáll, illetőleg fenn nem áll), mennél kevesebb valószínűséget tulajdonítunk a másiknak. Ebből következik, „hogy egy tény ismerete önmagában korlátlan meggyőződést teremt e tény fennállásáról, mely csak azért talál korlátozásra, mert a tény fenn nem állását ismerjük. Hogyan is teremthetne önmagában korlátozott meggyőződést, mikor a kétséghez az ellenkező Ismerete, fogalma is szükséges?

Minden tényt, amelyet először észlelünk, az észlelés idején és helyén túl – az éppen elvégzett mélyebb elemzéstől eltekintve, végeredményben – szintén csak lehetségesnek tartunk. Ez onnan van, mert: minden ténynek, a melyet – ha csak először is – észlelünk, már a fenn nem állását is ismerjük. Ennek az utóbbi állításnak az igazsága nyilvánvaló, nem vehetünk észre világosságot, zajt, ha a sötétséget, a csendet nem ismerjük és ezekkel ellentétbe nem helyezzük amazokat. Itt csak az a nehézség merül fel, hogy honnan ismerjük már a világosság, a zaj első észlelésénél az ellenkezőt, a sötétséget, a csöndet? Hiszen – úgy mondhatná valaki – ehhez az szükséges, hogy észleltük legyen őket, ami meg éppen a fönti szerint azt teszi föl, hogy már a világosságot és zajt is ismerjük, vagyis észleltük legyen: vagyis körben forgunk. Erre legjobban példával felelhetek. A gyermek anyja méhében nem észleli a sötétséget, nem tudja, hogy sötét van. Ha megszületik, észreveszi, hogy világos van, ellentétben azzal, ami azelőtt volt; egyszerre észreveszi, hogy világos van, és megismeri, hogy előbb sötét volt. Az ellentétesek minden rendszeréből először a másodikat vesszük észre és egyidejűleg az előbbit csak mint elmúltat ismerjük meg. Ha átgondoljuk a dolgot, át kell látnunk, hogy ez nem lehet máskép. De a tapasztalat is bizonyítja ezt akkor, amikor felnőtt korunkban ér bennünket először egy változás. Például, ha először jutunk a városi levegőből hegyi levegőbe, akkor ez utóbbit frissnek érezzük és ezzel együtt először tudjuk meg, hogy a városi lanya volt.

De a hegyi levegőbe jutott ember voltakép nem azzal a tudattal szemben, hogy előbb a levegő lanya volt, veszi észre, hogy a levegő most friss, hanem azzal a várakozásával szemben, hogy a levegőnek most lanyhának kellene lennie, ugyanolyannak, amilyen volt. Világos, hogy csak a jelenre vonatkozó ez a várakozás csiholja ki az ellentétes észreveget. Ez a várakozás nem egyéb, mint annak az alaptörvénynek megnyilatkozása, amelyre előbb rámutattam, hogy: amit ismerünk, annak korlátlan fennállását hisszük. Mi magunktól készek volnánk azt hinni, hogy a levegő most is olyan, amilyen volt. Az újabb időre nézve is kiterjedő meggyőződést nyomja el a mostani ellentétes külső fizikai behatás. Most láthatjuk, mennyire alaptörvény az, amit annak mondtunk: az észlelés csak annak alapján válik lehetségessé.

Az egymással ellentétes lehetőségek közül, amelyeket megismertünk, mint tudjuk, később azt tartjuk valószínűbbnek, amelyet gyakrabban tapasztaltunk. Vagy bizonyos körülmények között azt várjuk biztosan vagy nagyon biztosan, amelyet e körülmények között egyszer vagy többször kizárólag tapasztaltunk. A meggyőződés valószínűségének növekvéséhez ez a tapasztalás, az észrevételeknek ez a sokszorosodása, vagy a bizonyos körülményekkel együtt való észlelés cáfolatlansága csak az ellentétes meggyőződéssel szemben szükséges, amint a ló folytonos húzása a kocsi mozgásának fennmaradásához csak az ellentétes erővel szemben szükséges. Mikor a tapasztalat folytán valamit biztosan várunk, akkor is megvan bennünk az ellentétes biztos meggyőződésre való készség, csak le van győzve. Vegyük ehhez azt, amit az észlelésre nézve találtunk, és azt, amit a csupán lehetőségi meggyőződésre nézve mondtunk, és ahhoz az általános igazsághoz jutunk, hogy: minden meggyőződésünkkel egyidejűleg” megvan bennünk az ellentétes meggyőződésre való készség is, csak hogy le van győzve, a biztos meggyőződés eseten teljesen, a lehetőségi meggyőződés” esetén részben. Ez a lelki élet egy második alaptörvénye, amely az előbb előadottat kiegészíti. Mindent, amit ismerünk, korlátlanul várunk; ez az egyik alaptörvény. De mindennek, amit ismerünk, az ellenkezőjét is ismerjük, és ezt is korlátlanul várjuk és a tapasztalat vagy az észlelet csak legyőzi, elnyomja az egyiknek, vagy a másiknak varasát; ez a másik alaptörvény.

Az után a tény után, amelynek fennállásáról való meggyőződésünk bizonyos időre és helyre nézve egészen vagy részben le van győzve más szóval: amelyet nem tartunk

ebben az időben és ezen a helyen), azután vágyakozunk, ha nagyobb értéket tulajdonítunk neki, mint hiányának. Ebben a vágyakozásban a ténynek fennállása, valósága, győzelme az, ami előttünk lebeg, ez az, ami után vágyunk, és a vágy akkor van kielégítve, ha a tény fennállásáról való biztos meggyőződés kél fel bennünk, ha a győzelem teljesen erre az oldalra fordul. Ez a sajátos vágyakozó lelki állapot csak azért lehetséges, mert – első alaptörvényünk szerint – az erre a meggyőződésre, erre a győzelemre való készség, hajlandóság megvan bennünk, mert e meggyőződés tulajdonképpen megvan és – második alaptörvényünk szerint – csak el van nyomva; ez a meggyőződés az értékes, és az feszeng, nyom, törekszik az ellentétén való győzelemre a vágyban. Enélkül a hajlandóság nélkül, melyhez az érték, az értékbeli hajlandóság (melyről mindjárt szó lesz) hozzájárul, enélkül az elnyomott meggyőződés nélkül nem kísérhetne mint óhajtott az, arai mint Valóság nincs meg, nem lehetne előttünk, mint óhajtott valóság, győzelem jelen az, amit nem hiszünk valónak, ami nem győztes. Legfölbbe fájdalomunk és határozatlan szorongásunk lehetne, de nem tudnók, hogy mi kell. Látjuk, hogy a vágyban két alaptörvényünk nyilatkozik meg.

Az értékesebb után pedig azért vágyunk, mert nemcsak a külső fizikai behatások, amelyek észleletét teremtenek, és nemcsak a tapasztalat visz egy meggyőződésnek az ellentétessel szemben való győzelmére, hanem az érték is; hajlandók vegyünk azt hinni, amit hinnünk jól esik, és néha, rendellenesen, megfelelő illúzióink is támad. Ha ilyen önámításra az ellentétes észleletét keltő fizikai behatás, vagy a tapasztalat folytán képtelenek vagyunk, akkor ez a hajlandóság megakadályozottan feszültségben, vágyban nyilvánul. Ha pusztán a tapasztalat folytán bennünk meglévő meggyőződési hajlandóságot hazudtol meg ellentétes észlelet vagy önámítás, akkor nem keletkezik bennünk vágy az után, ami nincs. A tapasztalat folytán bennünk meglévő hajlandóság egy meggyőződésre mintegy külső erőnek bennünk megmaradt tehetetlenségi hatása, amellyel való ellenkezés nem szül feszültséget, sőt a tapasztalat megmásmását jelenti; az érték ellenben bennünk levő eredeti, állandó erő, szervezeti hajlandóság, mely a vele való ellenkezéssel szemben ismét egyensúlyt törekszik helyreállítani.

Abban a kérdésben, hogy egymással ellentétes c s e l e k v é s i lehetőségek közül melyiket végezzük vagy fog-

juk végezni, észleletünket, illetőleg várakozásunkat rendszeren nem a külső fizikai erők, illetőleg az a tapasztalat dönti el, hogy e cselekvéseket bizonyos körülmények közt már végeztük. E kérdésben nem rendellenesen, hanem rendszeren az érték dönt: minden pillanatban az ellentétes cselekvési lehetőségek közül rendszerint azt végezőknek észleljük magunkat, amelyet legértékesebbnek tartunk és tudjuk is, hogy azt fogjuk végezni. És mert az ily cselekvés a rendes, nincs is okunk, hogy ez észleleteinket és meggyőződésünket illúzióknak nevezzük. Minthogy a cselekvések az értéknek engednek, azokra nem is vágyunk, egyszerűen elvégezzük azokat, illetőleg elhatározzuk magunkat azokra, megállapítjuk, hogy bizonyos módon fogunk cselekedni. De a cselekvésben is megnyilatkozik két alaptörvényünk; a Cselekvő előtt az ellentétes cselekvések mint egymást kizáró lehetőségek, lehető valóságok vannak jelen, és ő, mikor cselekszik, tudja, hogy választ, hogy, mikor az egyik valóra válik, a másik elnyomatik.

Ha egy vágyunk teljeseedik, akkor vígabbak leszünk, mint amilyenek voltunk. A kevésbé értékessel szemben való e teljesedésnek csak két alaptörvényünk szerint van értelme. A vidámság foka az értékkülönbség nagyságával és a kevésbé értékes tárgy előbbi valószínűségével egyenes arányban van, vagyis a teljesedéssel járó vidámság, annál nagyobb, mennél nagyobb volt a feszültség. Ez a mennyiségi igazság is két alaptörvényünkre utal.

A vágy teljesedésével testi életünk is vígabban folyik, vérünk gyorsabban kering, izmaink mozgékonyasága nagyobb, beszédesebbek vagyunk, stb., szóval testünk nagyobb fizikai munkát végez. A kevésbé értékes állapot megléte, a vágy, tehát egyszersmind fizikai feszültség, fizikai energia, a vágy, teljesedése, fizikai feszültség megszűnése, fizikai energia átalakulása, mozgássá válása, a vidámság foka fizikai energiaforgalom sebességét jelenti. Azok a hajlandóságok, ellenkezések és legyőzések, amelyekről alaptörvényeink szólnak, fizikai tények is. Nem kell mondanom, hogy a legnagyobb érték tudatától kísért cselekvés is nagyobb vidámsággal és vígabb testi étellel jár, mint amilyenel járna a kevésbé értékesnek tudott cselekvés (mely azonban lehetetlen, amint általában lehetetlen, hogy egy fizikai rendszer a maga erejével teremtsen magának feszültséget).

Így egész lelki életünkben (sőt testi életünkben is) megnyilatkozik a megállapított két alaptörvény, és a lelki élet egyetlen ténye sem írható le rájuk való utalás nélkül.

AZ ESZMÉLET HELYE A TERMÉSZETBEN

I.

Egy tárgyat, mely észrehevésünk határain belül van, nem veszünk észre, ha előzőleg valamikor nem volt egy vele ellentétes tárgy jelen észrehevésünk területén.¹ Azonban ama tárgy léte objektív, fizikai történést kétségtelenül meghatároz testünkben.

Ily tárgy emlékezést és képzetet sem hagy hátra bennünk. Kétségtelenül hátrahagy azonban testünkben valami objektívet, ami alapjául szolgál ama tárgy emlékének és képzetének, ha később észrehevésünk mezején egy avval ellentétes tárgy lépett fel.

Ha egy eddig ellentét nélkül maradt és ezért észre nem vett és nem ismert tárgygyal ellentétes tárgy lép fel, akkor ezt észrevesszük, vagy legalább is észrevehetjük. Az utóbbi tárgy létének megfelelő objektív, fizikai történés és az előbbi ellentétes történésnek objektív, fizikai hagyatéka együtt szolgáltatják azon tárgy észrevételét. Az az észrevetett tendencia mutatkozik ugyanis, hogy az előbbi tárgy most is jelen van, ezt visszautasítjuk és mint ellentétet észrevesszük a jelenlegi tárgyat. Egy tárgy létének objektív hagyatéka objektív fizikai tendencia annak az objektív, fizikai történésnek ismétlésére, mely ama létnek megfelel; észrevétel, t. i. ellentétes észrevétel keletkezik, amennyiben azon objektív, fizikai tendencia győzedelmes, objektív, fizikai ellenállásra talál és eltérő objektív, fizikai történés jön létre.² A tisztán – objektív fizikai ellenállás egy

tisztán-objektív, fizikai ismétlődéstendencia ellen eszmélést, eszméleti állapotot, észrevételt hoz létre; tisztán-objektív, fizikai elemekből előáll az eszmélet. Biológiailag szólva: midőn tiszta ismétlődés (tiszta gyarapodás?) helyett változás (fejlődés) ép föl.³ És ha magunkévá tesszük az észrevételnek szentem helyes – bár ma el nem ismert – lélektanát, ha szem előtt tartjuk – ami ma rendszerint nem történik meg –, hogy minden észrevétel ellentétes, akkor az észrevételt csakis úgy írhatjuk le, mint amely objektív, fizikai elemekből áll elő. Mert az ellentét fellépése előtt a tagok, melyek közt az ellentét fellép – a hátrahagyott tendencia, valamint az új rátkhatás – tisztán-objektívek, fizikaiak, eszméletnek tisztán-objektívából való előállítás azonban nem azt jelenti hogy fizikai energia eltűnnék és helyette eszmélet lépne fel; a fizikai energia amellet zárt egész marad, változatlanul ugyanannyi mennyiségű energia marad meg; amaz eszmélet csak ellenállást jelent a fizikai energia egy bizonyos átalakulásával szemben és más fizikai történésre való áttérést.⁴

Ha az észrevétel általában győzelmes objektív, fizikai ellenállást jelent egy bennünk meglevő objektív, fizikai ismétlődéstendenciával szemben, akkor a valamire ráismerés, a valamire ráismerő észrevevés szintén ezt jelenti, de emellett egy bennünk szintén már meglevő ellentétes ismétlődéstendencia teljeseződését is. Mert a ráismerés fölteszi ellentétes lehetőségek ismeretét, ellentétes ismétlődéstendenciák meglétét.

Az ellentétes tárgyak után maradt objektív ismétlődéstendenciák azonban az eszméletben nemcsak az észrevételben mutatkoznak, amikor pillanatnyilag teljesülnek vagy meghíúsulnak. Akár teljesülnek, akár meghíúsulnak a pillanatra nézve, (aminek folytán, amint látni fogjuk, maradandóan erősülnek, illetőleg gyengülnek) emellett megmaradó tendenciák. És e megmaradó tendenciák mint az észrevevés területén kívül eső, egymással ellentétes lehetőségekről való meggyőződések mutatkoznak. Lehetőségekről, amelyek „minden időre és minden helyre nézve fennállanak, amelyekre nézve egy tendencia az ellentétesekkel szemben az észrevételben vagy emlékezésben nem győzedelmes. És így e tendenciák egyúttal mini ellentétes jövő lehetőségek varasai is mutatkoznak az eszméletben.

Ha egy az észrevevés területén már fellépett tárgyra

nézve ellentétes tárgy még nem volt jelen az észrevezés területén, akkor az ama tárgytól maradt ismétlődéstendencia ellen csak a környezet ellentétes külső erői és az ellentétes eredeti (nem az eddigi élményektől származó) belső erők fejtenek ki győzelmes ellenállást. Az előbbi erők győzelmes ellenállásának normálisan a külső észrevételek felelnek meg; az utóbbi erők a tiszta ismétlődéstendenciák ellenében” normálisan oly észrevehető cselekvéseket hoznak létre, melyek az időszerinti szükségleteknek, azaz éppen a belső erők értelmének felelnek meg, a belső energiák leggyorsabb átalakulását jelentik. De rendellenes esetekben e belső erőknek megfelelő kellemes külső érzécsalódások keletkeznek, és külső erők megakadályozzák a normális esetekben végbemenő cselekvést. Más rendellenes esetekben meg az ismétlődéstendenciák győznek külső csalogások és célszerűtlen vagy céltalan, tisztára szokásszerű cselekvés képében.

Ha egy az észrevezés mezején jelen volt tárgygyal szemben egy ellentétes tárgy már fellépett, akkor az e tárgytól hátrahagyott egymással ellentétes ismétlődéstendenciák is ellenállást fejtenek ki egymással szemben. Ezt már akkor jeleztük, mikor azt mondtuk, hogy az észrevétel- (és emlékezés-) mezőn kívül álló időkre és helyekre nézve lehetőségmeggyőződéseket hoznak létre. Szokáscsalódások és szokáscselekvések előidőzésében is versenyeznek egymással. Támogatják a velük egyértelmű külső és belső erőket is az ellentétes ismétlődéstendenciákkal szemben.⁵ Az ugyanazon tárgy többszöri átéléséből maradt ismétlődéstendenciák e versenyben összegeződnek, és a relatív gyakoriság határozza meg a győzelmet, a lehetőségmeggyőződésekre vonatkozólag oly értelemben, hogy a gyakrabban átélt tárgyat nagyobb valószínűséggel tesszük fel (speciálisan várjuk is). Ennek során felülmúlhatlan a fontossága annak a ténynek, hogy bizonyos tárgyak időbeli-térbeli viszonyáról való élményeink összetett ismétlődéstendenciákat hagynak hátra: ha egy bizonyos időbeli-térbeli viszonyban *A* tárgygyal csak *B* tárgyat éltük át, nem-*B* tárgyat sohasem, emezt „tehát csak nem-*A*-val együtt, akkor egymással ellentétes tendenciák állanak elő *A*-nak *B*-vel és nem-*A*-nak nem-*B*-vel együtt való ismétlésére, és nincsen tendencia *B*-nek illetőleg nem-*B*-nek ismétlésére az illető összetételeken kívül. Ha az *A* ismétlésére irányuló tendencia teljesül, azaz *A*-t ráismerés-szerűen észrevezünk, akkor nem teljesül ugyan már ezáltal a vele összetett tendencia *B* ismétlésére, de ez a tendencia *s z a b a d d á*, akadálytalanná válik; a tendencia, mely

nem-*B* amaz időbeli-térbeli viszonyban való ismétlésére irányul, nem-*A*-val együtt legyőzetik, *B*-t biztossággal feltételezzük, esetleg várjuk. A *B* ismétlésére irányuló tendencia nem teljesül, de szabaddá válik. Mert az idő múlt vagy jövő lefolyását biztosan feltesszük; az idő folyása képzetének megfelelő tendencia ugyanis folyton győzedelmes azon tendenciával szemben, mely a pillanat megmaradása képzetének felel meg; és az illető hely léte is biztos, az szintén elvileg feltétlen mozgáslehetőséget jelent, A *B* ismétlődésére irányuló tendencia teljesülését illetőleg most már csak előzmények vannak, nem ellenállások.⁶ Egy teljesezésbe ment feltétel következményének elismerése, v a l amely következménynek gondolkodás által v a l ó megállapítása, az előbbi lehetőségét helyett bizonyosságítélet alakjában, objektív, fizikai ismétlődéstendencia felszabadítását jelenti a szubjektum testében egy ellentétes objektív, fizikai ismétlődéstendenciától.⁷⁻⁸

Ha ráismerünk egy feltétel teljesedésére egy részletfeltétel híján, melyről azonban tudjuk, hogy olyan cselekvés, mely hatalmunkban áll, amelynek semmi külső körülmény nem áll ellen győzelmesen, akkor tudjuk, hogy a következő teljesezés csak tőlünk függ. E tudat „is objektív, fizikai ismétlődéstendencia felszabadítását jelenti, nemcsak a cselekvés ismétlésére irányuló tendenciáét, hanem a következő teljesezésre irányulóét is. Tudjuk ugyan ebben az esetben, hogy ellentétes cselekvés is áll hatalmunkban; ellentétes következmény teljesülésére irányuló tendencia is szabad. A tendenciák egymással szemben való ellenállása fennáll, de csakis ez. Ez az ellenállás az egyik tendenciára nézve megszűnik, ezen ellenállásra nézve az egyik tendencia teljesül, ha az ellentétes cselekvések egyikét végrehajtjuk. És mindig azt a cselekvést hajtjuk végre, amelyet a legnagyobb jóérzéssel egybekötött várás kísér. Ami annyit jelent, hogy az egymással ellentétes, különben szabad, objektív tendenciák közül az megy teljesezésbe, melynek teljesezése a leggyorsabb energia-átalakulással, az időegységben legnagyobb munkaszolgáltatással van egybekötve,⁹ Ez a cselekvés azonban felteszi annak tudatát, hogy azon következmény elérése csak tőlünk függ, egyébként azonban teljesen biztosítva van, mert különben nem táplálnék azt a várást, és így a jóérzés túlsúlya, a munka túlsúlya sem volna jelen.¹⁰ A cselekvést a gondolkodás tehát azért határozná meg, mert a gondolkodás szabad, akadálytalan Objektív, fizikai tendenciákat

szolgált; ezért határoz meg gondolkodás mozgás.¹¹

Látjuk tehát, hogy egész gondolkodásunk objektív, fizikai tendenciáknak felszabadítását jelenti testünkben. Ezt jelenti: az indukció, az egyértelmű következményekkel járó körülmények meghatározása; az intuíció és a vele egybekötött dedukció pedig egy következménnyel egybekötött feltételre való ráismerést és ezáltal egy tendencia teljesülését és egy vele egybekötött következménytendencia szabadságát jelenti.: Pillanatról-pillanatra változó, a tényekre ráismerő észrevételeink az esetleg bizonyos cselekvések feltétele alatt hozzájuk fűződő varasokkal a szabad objektív, fizikai tendenciáknak változását jelentik testünkben. Ez abban is nyilvánul, hogy egy eredménynek gondolkodás által való megállapítása – amennyiben ez cselekvésünk alapjául szolgál – pillanatnyi tény, nem pedig tartós folyamat; amely pillanatban az az ismeretünk lenne, hogy e pillanatban valamely cselekvéstől a lehető legjobb eredmény várható, abban a pillanatban már cselekszünk is és feltétlenül várjuk amaz eredményt.¹²

Ha a gondolkodás valamely eredményre jutott, ha az ellentétes lehetőségek között döntés történt, ha az illető fizikai tendencia szabad, akkor az illető kérdésre vonatkozó eszmélkedés megszűnik, a történet tisztán fizikai lesz, cselekvéssé válik. És ha a gondolkodás eredménye, megszilárdult bennünk, akkor hasonló esetekben nem gondolkozunk többé, az objektív tendencia azonnal felszabadul, a cselekvés automatikus, tisztán fizikai. Épenígy nem tűnik fel nekünk, észrevétlen marad előttünk a megszokott, vagy csak alig vesszük észre, mert nem fejt ki ellenállást, mert az ellentétes tendencia már nélküle is legyőzött.

És az eszmélet e visszavezetésében tisztán-objektív, fizikai elemekre semmi hipotetikus sincs, az eszméletnek tisztán-empirikus, lélektani elemzése rávisz erre az eredményre. Annak a ténynek a megállapításával, hogy az észrevétel ellentétes, ez az eredmény már biztosítva van. És evvel tisztázottnak látszik az eszmélet helye a fizikai világ-folyamatban. Meg van magyarázva, miként határozza meg az eszmélet a testi történetét anélkül, hogy energia volna, és mégis anélkül, hogy áttörné az energiátörvényeket. Meghatározza, mert fizikai energiáknak egymással szemben való ellenállását, illetőleg szabadságát, energiák konstellációját jelenti. A nehézség, melyet e kérdésre vonatkozólag rendszeren éreznek, nem metafizikai, hanem csakis abból a tényből ered, hogy az uralkodó lélektan nem ismeri fel, hogy

minden eszmélet ellentétes. És ezzel az észrevétel, a gondolkodás, az érzés a cselekvés közt oly összefüggés, oly egység jön létre, mely az uralkodó lélektanból hiányzik.¹³ És ezzel szűnik meg először igazán a lelki tehetségek lélektana, a lelki életben is csak fizikai erők vagy tendenciák maradnak.

II.

Vizsgáljuk most ugyanezt a dolgot az ellenkező oldalról. Á következő nyilván az egész természettudományra nézve érvényes, én azonban csak a mechanikára nézve fejtem ki.

A mechanika szerint a természetben előforduló mozgásokat egyrészt az határozza meg, hogy mozgástendenciák vannak, másrészt az, vajjon e mozgástendenciák ellen van-e ellenállás vagy nincs, (akár ellentétes mozgástendenciáktól, akár pusztá ellenállásérőktől ered az az ellenállás).

Vizsgáljuk először ez utóbbi, a mechanikától szükségszerűleg elismert tényeket: az ellenállást és az ellenálláshiányt, a szabadságot.

Ezek nem oly tények, melyek érzékeink alá esnének, mint a meleg, a hang, a fény, a mozgás; közvetlenül, hogy úgy mondjam, csak az illető mozgástendenciák számára vannak. Igaz, érezhetjük az illető ellenállást és az illető szabadságot, ha ugyanazon körülmények között önmagunk igyekszünk mozogni, ám ez más valami, mint az ellenállás és szabadság észrevétele más testek mozgására vonatkozólag. Csak annyiban állapítjuk meg ezt az ellenállást jés ezt a szabadságot, amennyiben az ellenállást és a szabadságot, amelyet hasonló körülmények között érezünk, ama rendszerekbe bizonyos módon behelyezzük, belegondoljuk. E tekintetben ellenállás és ellenállástalanság, szabadság egészen olyanok, mint az eszmélet.

Az ellenállás és a szabadság e tényei energiák létehez és energiák egymásrahatásához vannak kötve, de önmaguk nem energiák. Ahhoz, hogy ellenállás vagy szabadság legyen jelen, nem kell energiának eltűnnie, ugyanazon mennyiségű marad meg mindig más tényekben,¹⁴ ellenállás és ellenállástalanság az energiák pusztá konstellációjának felel meg. Ebben is megegyeznek ama tények az eszmélettel. Igaz, hogy eszmélet! tényekben, hőben, hangban, fényben, mozgásban állapítjuk meg az energiák meglétét, de ez csak abból ered, hogy mi az energiáról csak azáltal szerzünk tudomást, hogy belső tendenciáinknak ellen-

áll; ez az ellenállás és tudomásulvétel, a rájukeszemelés nem változtat azon, hogy energiák nem válnak, nem alakulnak át eszméletté. Épenígy a kívülünk fekvő tendenciának a kívülük fekvő energia csak azáltal ad magáról hírt, hogy ama tendenciák ellen működik, de léte és ez az ellenállás két különböző dolog.

Ellenállás és szabadság tehát nem energiák, de kísérik az energiák sorsát, az energetikai történéseket mint folytonos pillanatnyi tények, és a megmaradás törvényén és a tendenciák természetén belül meghatározzák a történést. Ebben is megegyeznek az eszmélettel.

Hol vannak e tények? Ellenállás és szabadság nem székeinek sem csupán a mozgékonyban, sem csupán azon kívül, hanem a belső és a külső együttműködésében; az ellenállásban és a szabadságban az, ami a tendenciákon kívüli van, a tendenciákba belekerül, megismerteti magát velők, megváltoztatja, életüket, a tendenciák az ellenállásban és a szabadságban kívülük fekvőt tapasztalnak. Ellenállás és szabadság ebben is megegyeznek az eszmélettel. Az ellenállás és a szabadság tehát az eszmélet tulajdonságaival bírnak, a világfolyamatban, a természetben ugyanaz a helyük, mint ennek. De nem észleljük, őket eszméletnek, Ám ebben is megegyeznek az eszmélettel, mert idegen eszméletet nem veszünk észre.

Térjünk most át a, tendenciákra amelyeket a mechanika szintén fölvesz.

Nem kell bővebben kifejtenünk, hogy ezek a tendenciák nem érzékelhető dolgok, ha nem ellenünk irányulnak. Hogy »puszta tendenciák« puszta képzetekkel, lehetőségmeggyőződésekkel, lehetőségvárásokkal analógok, az nyilvánvaló.

Midőn a mechanika a természeti történésben kettősséget állapít meg: tendenciákat az egyik oldalon, ellenállást, szabadságot és teljesülést a másik oldalon, oly kettősséget állapít meg, mely a szubjektum és objektum, képzet és megismerés, kérdés és megismerés kettősségével analóg. És a tendenciák teljesülésében ott van az önfenntartás, az önmagával azonosnak maradás, mely egy eszmélet szubjektumára nézve jellemző.¹⁵

Végül vessünk egy pillantást arra a tényre, hogy a mechanika szerint a legnagyobb virtuális munka határozza meg, hogy az ellentétes tendenciák közül melyik teljesedik. Az analógia e tény és a legnagyobb jóézés által meghatározott cselekvés között nyilvánvaló. És ha meggondoljuk, hogy mint az ellenállás és szabadság, éppenúgy, a lehető

munkák között levő különbség sem érzékelhető, tartós folyamat, hanem mint pillanatnyi tény határozza meg a történést, akkor az akaratimpulzussai való analógiája még inkább nyilvánvaló lesz előttünk.

Elfogadjuk-e tehát, hogy az ellenállás és szabadság tényeit az egész világfolyamatban eszmélet kíséri? Felállítjuk-e ezt a hipotézist?

Nekem úgy látszik, hogy a fenti fejtegetések nagy mértékben erre utalnak bennünket. Gondoljunk valamely súlyos testre, mely szabad esésében lejtőrei érés útját azon folytatja, nem esik-e nehezünkre azt hinni, hogy irányválttatásának pillanatában rajta, illetőleg azon, ami mozgatja, nem rezeg át valami, ami a függőleges és az ellenállást kifejtő ferde irányokban levő szabadságnak felel meg? »Átrezegni« azonban már képes kifejezés, hiszen az már mozgást jelent; ha van valami a mozgóban vagy mozgóban, ami ezt a pillanatot jellemzi, a mozgást megelőzi, nem mozgásban áll, úgy ez alig lehet más valami, mint eszmélet.

És emlékezzünk arra, ami túlságosan empirikus és evolucionisztikus korunkban talán a legsúlyosabb érvnek fog látszani, hogy összes érzeink – legalább is az uralkodó vélemény szerint – a tapintó érzékből, a mechanikus ellenállás iránt való érzékből fejlődtek.¹⁶

Bizonyosságot e kérdésben azonban nyilván semmi nem szolgáltathat. De nem is ez a fontos, nem annak a kérdésnek eldöntése, vajjon a természeti történésnek minden fajtája hozzáférhető-e az eszmélet számára. Azt az eredményt sem tartom fontosnak, hogy ha fel akarjuk állítani az egyetemes eszmélet hipotézisét, akkor az ez esetben szokásos határozatlan panpszihizmus helyett most már látjuk, hogy hol kell az eszméletet az egyetemes világfolyamatba beiktatni. Csak az látszik előttem fontosnak, hogy a fenti fejtegetések is a kétségbe nem vont eszméletnek a természeti történésben való helyét tisztázzák.

Ha azonban valóban eszméletet vagy vele analóg dolgot találtunk a világfolyamat oly részeiben, ahol közönségesen nem vesznek fel eszméletet, akkor ne felejtjük el, hogy a fentebbiekben bizonyos eszméleti fényeinknek analogonját nem állapítottuk meg; így a ténynek, hogy történések ismétlődéstendenciákat hagynak hátra, továbbá annak a ténynek, hogy időbeli-térbeli összefüggések összetett tendenciákat szolgáltatnak. És éppen ebben áll a mi eszméletünk célszerűsége, képességünk előretekinteni és a jövő sikerért cselekedni, Ez a képessége tudvalevőleg mm mindennek van meg, ami létezik.

Az I. szakasz fejtegetéseivel összhangban különben ki-zártnak kellene tartanunk az eszméletet a világ oly részei-ben, amelyekben hiányoznak az ismétlődéstendenciák, mert hiszen az I. szakaszban csak az ismétlődéstendenciákat állapítottuk meg olyanoknak, melyekkel szemben észrevétel áll elő. De ez talán nagyon is szűk felfogás volt, észre-vételek talán az eredeti belső tendenciákkal ellentétben is keletkeznek, tehát anélkül is, hogy e tendenciák már telje-sültek volna és ismétlődéstendenciákat hagytak volna hátra. Vannak tények, melyek, úgy látszik, e mellett szólnak. Így a pubertás korábbi a nemi tendencia első megnyilvánulásakor a világ, mely teljesedését még nem tartalmazza, üresnek, sekélynek látszik; így az istenáldotta művész, akiben egy új kifejezőmód küzd megvalósulásért (pl. a költő, aki azon a ponton van, hogy újfajta mondatritmust teremtsen), az összes eddigi kifejezőmódokat halványnak találja. Ha nem csak ismétlődés-, hanem eredeti tendenciák is előidéznek az ellentétesnek észrevételét, akkor az eszmélet ellentétes-ségé-nek elve még egyetemesebb értelemben igaz, mint amelyben fentebb kifejtettük, és ez esetben az ismétlődéstendenciák hiánya a világ egy részében sem áll az eszmélet feltevésének az útjában. Egyébként az ellenkező esetben is mindenütt felvehetünk jóérzést, örömet és fájdalmat. De még egyszer mondjuk, hogy ez értekezés célja nem az eszmélet egyetemessége felvételének igazolása, hanem a kétségbe nem vont eszmélet helyének tisztázása a természetben.

JEGYZETEK

¹ (11. 1.) Az ehhez és a mindjárt utána következő tételekhez talán szükségesnek érzett magyarázatot a 2. megjegyzés adja, mely e tételek valamennyiére vonatkozik.

² (A 12. 1.) Az, hogy észrevétel csak ellentétes tendenciával szemben lép fel, szerintem éppoly értelemben a priori bizonyos, mint pl. az, hogy a háromszögben a nagyobb szög a nagyobb oldallal szemben fekszik. De bizonyítja e tételt a tapasztalat is, ha önmagunkon megfigyeljük oly tárgyak észrevételét, melyek felnött korunkban lépnek fel először. Ha pl. valaki állandóan az alföldön él, nem veszi észre, hogy a levegő ott lágy, nem friss; ha egyszer aztán magas hegységbe jut, meglepetve veszi ott észre a levegő nyersségét, frissességét az ellentétes észrevételtendenciával szemben. A megszületett gyermeknek ugyanígy a világosságot először az anya testében észre nem vett sötéttséggel ellentétben kell észrevennie, amely sötétség ismétlődéstendenciát hagy hátra. V. ö. »A lélektan alapelvei« (Budapest, Grill-féle könyvkiadóvállalat) 190. lap.

Ha azt hozzák fel ellenem, hogy ily esetekben jelen volt az előbbi tárgy egy élménye, érzéklete, észrevétele, csak a fogalmi megállapítás, a fogalmi megkülönböztetés, az ismeret hiányzott, úgy ezt felelem: Azon élmény csak eszméletlen (tudattalan) objektív, fizikai élmény volt; azon »érezketet« vagy »észrevételt« csak a pszichológusok helyezik az előbbi időbe a később fellépett eszmélettények alapján; nincs eszmélet! állapotunk, eszméletbeli érzékletünk, eszméletben észrevételünk, eszméletbeli emlékezésünk, amely ne volna megkülönböztetés. Azon objektív, eszméletlen élménynek oly hatásai vannak, amilyenek később, egy ellentétes tárgy megjelenése után, az észrevétel kíséretében is föllépnek, mint pl. jóérzés vagy mozgás, de az mégsem eszméletbeli (tudatos) élmény. És egy tárgy létének objektív hagyatéka is bír hatásokkal, pl. a bennünket környező levegő ránkhatásának tudattalan, objektív hagyatéka tudatos varasaink jóérzésébe nem tudva befoly, de azért mégsem (tudatos) emlékezés. Elismerem, hogy a későbbi em-

lékezés már a tárgynak ellentét nélkül való, észre nem vett léte alkalmával meg van határozva tartalma tekintetében, és így az érzéklet, pl. a hang pszichológusai az ő problémáik tárgyalásánál eltekinthetnek az érzékietek ellentéteségétől, »relativitásától« és az érzékiéiről, az észre v ételről mint abszolút tényekről beszélhetnek; az észrevétel ellentéteségének tétele azonban mindemellett is helyes marad.

Az itt előadott nézet szerint oly gyermek, aki már át-élt csendet és hangokat, de mindig csak ugyanazon magasságú hangokat, e hangoknak észrevételével, emlékével s testi ismétlésképeségével bír, magasságuk észrevétele és emléke nélkül. Az előbb mondottak ellenére is nehezünkre eshetne talán e nézet elfogadása; nyilvánvalónak, magától értetődőnek tarthatnók, hogy az, aki bizonyos magasságú hangot hangszerve által reprodukál, e magasság észrevételével és emlékével rendelkezik. De ha figyelembe vesszük azt aényt, hogy valaki, aki szüleinél és a vidéken, ahol megfordult, mindig csak ugyanazt a »szerény« életmódot látta, vagy hogy valaki, aki állandóan egyszerűen okos, de nem ragyogó szellemű emberek között élt, „az ily életmódnak, illetőleg szellemnek észrevételével és emlékével rendelkezik, anélkül, hogy észrevétele és emléke volna arról, hogy az szerény, illetőleg egyszerű, akkor ez a nehézség eltűnik, egészen világosan felfogjuk, hogy valamely hang észrevételével, emlékével és testi ismétlésképeségével rendelkezhetünk, magasságának legcsekélyebb tudata nélkül.

³ (12. 1.) Tudvalevőleg Hering fogta fel analogice, illetőleg azonosította az átöröklést az emlékezettel. (»Über das Gedächtnis als eine allgemeine Funktion der organischen Materie.«) De az átörökléssel az eszmélet terén sokkal inkább analóg, illetőleg azonos az ismétlődéstendencia mint tendencia az ismételt észrevezésre és mint várás – ahogy a szövegben fentebb megállapítjuk – ha ugyan az öröklés egyáltalában analógiába helyezhető az elmúlt élmények hagyatékával, ami talán legfőlebb csak a szerzett tulajdonságok (kétes) átörökléséről áll. Nagyon érthető, hogy Hering az eszméletben csak az emlékezetet találta az átörökléssel analógnak, mert az uralkodó lélektan nem ismeri azon másik ismétlődéstendenciát.

⁴ (18. 1.) Az uralkodó lélektan elismeri, hogy az eszmélet megszűnik, hogy helyébe tisztán-objektív, tisztán-fizikai lép, ha ellenállás megszűnik, ismétlés, begyakorlás,

automatikussá válás következtében. De ez a tény már magában foglalja, hogy az eszmélet ellenállási tény a tisztán-fizikáin belül, hogy ilyen ellenállásból áll elő.

Az uralkodó lélektan azt is tudja, hogy ugyanazok az alaptörvények, amelyek eszméletbeli tényekről szólnak, tesztünknek tisztán-fizikai tényeire is állanak. Az uralkodó lélektan szerint sem egy általunk véghezvitt mozgásról való észrevételünk, hanem maga a fizikai mozgás után marad hagyaték; e hagyaték szerinte is a mozgás ismétlésére, nemcsak valamely emlékezésre vagy képzetre irányuló tendencia, e hagyaték szokást jelent, így a lélektannak ez alap-ténye még nem tesz föl eszméletet. Ahelyett, hogy a fizikai ismétlődés az emlékezetre volna visszavezetendő (v. ö. az előbbi jegyzetet), ellenkezőleg az eszmélet lép fel – mint látni fogjuk – azon tisztán-fizikai ismétlődés epizódjakép, ellenálláskép ez ellen, illetőleg az ismétlődésre irányuló tendenciának teljesülése-, vagy felszabadulásakép valamely ellenállással szemben.

Az uralkodó lélektan azt is tudja, hogy ha a szükségletek kielégítése, melyet rendszerint eszmélet nem kísér, akadályra talál, akkor az eszméletben fájdalom és vagy lép fel. Azt is látja (bár kevésbé tisztán), hogy akarás az eszméletben csak abban az esetben lép fel, ha a megfelelő cselekvés pillanatnyilag ki van zárva és azt el kell halasztani.

Az összes ismert fejtő kérdések az eszméletlen lelki életről, az eszméletlen észrevételekről, képzetekről, akarásokról nézetem szerint csak akkor fognak tisztázódni, ha egyszerűen el fog ismertetni, hogy eszmélet tisztán-objektív, tisztán-fizikaiból előáll. Ekkor az eszméleti élet rendszeresen és következetesen úgy fog tárgyalatni, mint ami a fizikai, iesti életen belül játszódik le, ahelyett, hogy azt, amint ma szokás, önállóan tárgyalják, amikor is a pszichológus legnagyobb zavarára lépten-nyomon azt veszi észre, hogy tárgya az eszméletben fizikaiba tonik el. Akkor meg fog szünni az, hogy a szigorúan tiszta pszichológusok, mint Witassek (»Grundlinien der Psychologie«), ismerik a vágyat, de nein a cselekvést, holott a vágy csak mini akadályozott fizikai tendencia lép fel.

⁸ (19. 1.) Külső szokás-csalódás és egy szokásszerű cselekvés észrevétele a mondottak szerint csak az esetben lép fel, ha a külső, illetőleg az eredeti belső ellentétes erők támogatása valamely hasonló értelmű ismétlődéstendencia részéről már fennforog.

⁶ (20. 1.) Hasznos lesz talán ismételnünk, hogy – amint az észrevétel esetében láttuk – ez az ismétlődéstendenciá valóságos tendencia az illető történés teljes ismétlődésére, épen úgy, mint ahogy egy olyan cselekvés szokása, mely valamely szükségletből származott, különben hasonló körülmények között akkor is cselekvéshez vezet, ha a szükséglet nincs jelen, vagy támogatja a szükséglet hatását. És azon tendenciáknak szabadsága az ellentéteستől ugyanazt jelenti, mint a cselekvésszokásnak szabadsága az ellentétes celekvéstendenciáktól.

⁷ (20. 1.) E felszabadítás folytán a szubjektum az észrevétel- és emlékezésmezőn kívül is megismeri a való világot, mely sohasem lehetőség, hanem egyértelmű, mely teljesülő tendenciákból áll. Ismétlődéstendenciáinak szabadságában ismeri fel a szubjektum a külső tendenciák teljesülését az észrevétel- és emlékezésmezőn kívül.

Hozzá kell azonban tennünk, hogy már az észrevétel és emlékezésmezőn kívül levő ellentétes lehetőségeknek ellentétes élmények után hátramaradó tudatát is annak tudata kíséri, hogy minden lehetőség minden időben és minden helyen vagy teljesedik, vagy nem. Ebben is adva van már egy valóságos, egyértelmű világtudomása, csak nincsen minden egyes hely- és időpontra nézve az azt jellemző valóság meghatározva. Ám a lehetőségekről való tudat szintén tendenciák szabadságát, jelenti, az ellenállástól eltekintve, amelyet azok egymással szemben kifejtnek, és az ellentétes lehetőségekről való elhatárolás szintén fölteszi a biztos meggyőződést az idő folyásáról és a tér létéről, tehát a megfelelő tendenciák szabadságát. Minden gondolkodásnak és, mint látni fogjuk, cselekvésnek alapja állandó tendenciák szabadsága bennük, találjanak azok bár ellenállásra pillanatnyilag. Előző műveimben a »képzet«-et a »paralizált« ismétlődéstendenciával azonosítottam; helyesebben a »nem teljesült, pusztá« ismétlődéstendenciával kell azt azonosítanunk, akár paralizálva, meghíúsulva van az meg a negatív észrevételben, akár mint szabad vagy nem szabad, nem teljesült tendencia a biztos képzet-meggyőződésben,, illetőleg a lehetőségi képzet-meggyőződésben.

⁸ (20. 1.) Ha ugyanazon tárgyat ugyanazon időközökben és ugyanazon helyeken tapasztaljuk» és ennek alapján e tárgybiztos feltevése az illető időkre és az illető helyekre nézve minden más feltételtől függetlenül fellép, úgy ez a mon-

dottak szerint szintén szabad ismétlődéstendenciát jelent. Ha egy tárgynak az ellentétes tárgyakhoz hasonlítva nagyobb a gyakorisága, akkor az első tárgy felvételének nagyobb valószínűsége, mely ennek folytán fellép, szintén valamely ismétlődéstendenciának az ellentétesekhez hasonlítva nagyobb ellenállástalanságát jelenti.

⁹ (21. 1.) Lásd: »A lélektan alapelvei: az élmény megmaradása és ellentétesége.« VL, VL, VII., VIII. fej.; továbbá ugyanott: Lipps Tivadar akaratemléletének bírálata 160. lap.

¹⁰ (21. 1.) Pontosabban szólva elegendő, hogy a teljesülés valószínűségének és a jóérzésnek szorzata ezm oldalon nagyobb legyen, mint az ellenkezőn, de egyelőre el akarunk tekinteni e komplikációtól.

¹¹ (21. 1.) illetőleg az utolsó megjegyzésre való tekintettel relatív akadálytalanságát

¹⁹ (22. !.) Épenígy az észrevétel is pillanatnyi tény: alig hogy jelen volt, „máris emlékezés, pillanatnyi ellenállást jelent valamely állandó tendenciával szemben.

¹⁸ (22. I.) V. ö. »Die biologische Funktion des Bewusstseins« c. cikkemet a Scientiában Rivista di Scienza) III. köt, 1909.

¹⁴ (23. 1.) Azon vélemény megítélésénél, hogy az ellenállás nem energia, az olvasónak nem szabad” elfelejtenie, hogy ellenállás alatt itt azt az okot értjük, melynek következtében egy bizonyos fajtájú energia helyett valamely más fajta, pl. mozgás helyett hő lép fel. tehát azt a tényt, mely valamely energiaátalakulásnál, pl. mozgásnak meleggé alakulásánál úgyszólván a két energiafaj jelenléte között a középben foglal helyet, helyesebben szólva kíséri ezt az átalakulást, minden pillanatban kiváltja a meleget Épenígy a helyzeti energia kinetikussá változásánál vagy az egyenletes mozgásnál az ellenállástalanság, a szabadság e tényeknek egyik oka a megfelelő energiák léte mellett.

¹⁵ (24. 1.) E párhuzam ellen talán azt hozza fel valaki, hogy a mechanika e tendenciákat nem ilyen aktív, dinamikus

értelemben fogja fel, hanem csak mint számolási segéd-eszközöket alkalmazza; de nekem úgy tetszik, hogy ez nem áll, és hogy a mechanika nem jutott volna tételeihez, ha nem észlelnénk nyomásérzékünkkel mozgástendenciákat a természetben. A pszichisztikus vagy animisztikus elem a természettudományban nem valami mellékes, kiküszöbölhető dolog. Ha a pusztá történések helyett meg akarjuk állapítani e történések feltételeit vagy elemeit, akkor e történéseknek gátlásait, szabadságait és teljesüléseit kell szemügyre vennünk és a fizikai ezáltal pszihikaivá válik. És viszont ha a pszihológus nem elégszik meg a felületes eszméleti tényekkel, akkor fizikai történésekhez jut, melyek gátlásaiként, felszabadításaiként és teljesüléseiként szerepelnek az eszmélet tényei, a lélektan átmegy a fizikába.

¹⁰ (25. 1.) Vegyük szemügyre a következő párhuzamot is, amelynek sok jelentőséget tulajdonítok. Fentebb (13. megjegyzés) említett cikkemben kimutattam, hogy a gondolkodásra és cselekvésre nézve csak az ellentéesség és az ellentét megszüntetése a döntő, de semmiképen sem tárgyi eszméleti állapotainknak abszolút tartalma, kivéve, hogy ez jóérzésünket határozza meg. Épenígy nincsen olyan tétel a mechanikában, mely különlegesen egy bizonyos irányról szólana, a mechanika tételeiben mindig csak általában van szó az ellentét és szabadság hatásairól, és. a történéseknek irányát csak a munkák határozzák meg, melyek különböző irányokhoz kapcsolódnak. Ez is arra mutat, hogy tárgyi eszméleti állapotaink a történést, a tendenciák irányait, milyenségeit jelentik, jóérzésünk nagysága pedig a tendenciateljesülés pusztá nagyságát.

TARTALOM

	Oldal
Pikler Gyula életrajza.....	3
Előszó.....	5
A lelki élet alaptörvényei.....	7
Az eszmélet helye a természetben.....	12